

TÜRKİYE-IRAK KÜRDİSTAN BÖLGESEL YÖNETİMİ İLİŞKİLERİ: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ BAĞLAMINDA PETROL İLİŞKİSİNE DAYALI BİR ANALİZ

*Mehmet DALAR**

Özet

Bu çalışmada uluslararası ilişkiler teorilerinden karşılıklı bağımlılık teorisinin mahiyeti ve niteliği üzerinde durularak çeşitli anlamlarda kullanılan karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki ilişkilerde kaydettiği gelişmelere yer verilmiştir. Hem bu teori bağlamında hem de son yıllarda değişen Türk dış politikası çerçevesinde Türkiye'nin federal Irak devletinin federe bir birimi niteliğindeki Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışma Türkiye'nin özel ve kamusal kuruluşlarının IKBY'deki yatırımları, ekonomik ve ticari faaliyetleri ile IKBY'nin Türkiye üzerinden dünya piyasalarına enerji kaynaklarını ihraç etmek istemesiyle ilgili merkezi hükümetle ortaya çıkan siyasi ve hukuki sorunları incelemektedir. Ayrıca bu çalışma hem IKBY için Türkiye'nin önemi hem de Türkiye'nin değişen iç ve dış politikasıyla bölgedeki aktif rolü üzerinde durarak IKBY'nin Türkiye ile hiyerarşik olmayan karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisini de analiz etmektedir.

***Anahtar Terimler:** Karşılıklı bağımlılık, değişen dış politika, yumuşak güç, enerji kaynakları.*

* Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.
E-posta: mehmetdalar@hotmail.com

Turkey-Kurdistan Regional Government of Iraq Relations: An Analysis in the Context of Interdependence Theory

Abstract

The study examines character and features of interdependence theory as one of the international theories and, investigates various meaning of interdependency with the developments recorded inter governmental affairs. The relations between Turkey and Kurdistan Regional Government of Iraq (KRG) as federated unity of federal Iraq are analyzed under framework of both interdependence theory and changing Turkish foreign policy recently. The relations between Turkey and KRG having geographical and historical proximity with Turkey are carried out not only by means of governmental agencies but also by means of non governmental institutions and organizations. Examining the investments and commercial activities of Turkish private and public institutions in KRG this study deals with the nature of conflicts taken place between KRG and central government of Iraq due to request of KRG to export energy resources via Turkey to world markets. Discussing both Turkey's importance for KRG and active role of Turkey in the region with changing its internal and foreign policy, the study analyzes the complex and non hierarchical nature of interdependence relations of Turkey and KRG.

Key Terms: *interdependence, changing foreign policy, soft power, energy resources.*

Giriş

Bilindiği gibi, uluslararası ilişkilerde dış politikaların oluşturulması, önemli ölçüde karar vericiler tarafından sonuçlandırılmaktadır. Bununla birlikte karar vericiler, bu konuda bağımsız olmayıp, karar verirken ülkenin içinde bulunduğu coğrafi konum, çevre ülkelerinin sahip olduğu doğal kaynaklar ve bu kaynaklara olan bağımlılığı, çevresiyle tarihsel ve kültürel geçmişi, içerdeki kamuoyunun etkisi, nüfusun yapısı, ülkenin sahip olduğu ekonomik, askeri ve teknolojik güç gibi faktörlerden etkilenmektedirler. Petrol ve doğal gaz gibi enerji açısından yeterli düzeyde kaynakları bulunmayan Türkiye, ekonomik açıdan gelişen bir ülke olarak enerji kaynaklarına ihtiyacı artmaktadır. Türkiye coğrafi yakınlık perspektifi açısından çevre ülkelerin enerji kaynaklarını ithal ederek kendi ürünlerini bu ülkelere ihraç etmesi ve bulunduğu coğrafi konum itibariyle Avrupa devletleri ile enerji kaynaklarına sahip olan devletler arasında köprü işlevini görmesi kaçınılmazdır. Türkiye ile Irak ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin yapısal ve hammadde, ekonomik ve askeri yönden birbirlerinden farklı güçlere sahiptirler. Fakat bu ülkeler arasındaki ilişki hiyerarşik

olmayabilir. Karşılıklı bağımlılık, her zaman görece birbirine denk olan iki ülkenin ilişkilerinde söz konusu değildir. Ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri her zaman aynı orantıda değildir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi karmaşık olabilmektedir. Askeri ve ekonomik yönden çok güçlü olan devletler zayıf olan devletlerin petrol ve doğal gaz gibi bazı kaynaklarına bağımlı olabilmektedir. Esasen bir devlet askeri, ekonomik güvenlik, teknolojik vb. alanlar açısından ne kadar güçlü olursa olsun herhangi bir nedenle diğer devletlere bağımlı olabilmektedir. Bu açıdan düşünülürse dünyada “kendi kendisine yeten” devlet bulunmamaktadır. Devletlerarasındaki ilişkilerin özünü de bu durum oluşturmaktadır. Aşağıda da inceleneceği gibi, devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi dengeli olabileceği gibi karmaşık da olabilmektedir. Belli alanlarda görece aynı kapasitede olan iki devlet arasındaki ilişki genelde dengeli karşılıklı bağımlılık ilişkisi niteliğinde iken, kapasiteleri çok veya az farklı olan iki devlet arasındaki ilişki karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi özelliğindedir. Bir devlet belli alanda diğer devlete daha bağımlı iken, diğer devletin ona bağımlılığı daha az olabilmektedir. Bununla birlikte bu devletler arasındaki ilişkilerde askeri ve güvenlik konuları öncelikli ve hiyerarşik nitelikte olmayıp, diğer konularla birlikte öncelikler değişebilmektedir. İlişkiler sadece hükümet temsilcileri aracılığıyla değil, sivil kişiler, özel ve kamusal kurum ve kuruluşlarca da yürütülmektedir.

Türkiye'nin içerde yaşamakta olduğu ve belirli kaynaklarda Kürt sorunu olarak (Çandar, 2011: 19) ifade edilen konunun bir uzantısı olarak Irak'ın kuzeyindeki yapılanmasına mesafeli yaklaşarak, daha çok geleneksel merkezli politikalar yine de bir gelişme kaydetmiştir. Son dönem olarak ifade edilebilecek bir süreç olarak, Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002 yılı itibarıyla iktidara gelmesinden sonra, bölgeye yönelik Türk dış politikasında ciddi değişimler baş göstermiştir. Farklı bir dış politika izleyen bu partinin geleneksel yaklaşım sergilemekten çok, ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine odaklanan politikaları izleme eğiliminde bulunması, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Karşılıklı ekonomik ilişkilerin gelişiminin siyasi sorunların da çözülmesini kolaylaştırdığını dikkate alırsak, Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkilerinin gelişmesi, hem dışarıdaki hem içerdeki sorunların çözümüne önemli katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışmamızda uluslararası ilişkiler teorilerinden karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında Türkiye ile federal Irak'ın bir parçası olan özerk yapıdaki IKBY arasındaki ilişkiler ele alınacak ve bu ilişkilerin ekonomik, siyasal ve hukuki yansımalarına yer verilecektir.

Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Uluslararası ilişkilerde devleti temel ve bütüncül bir aktör olarak ele alan ve uluslararası yapıyı anarşik olarak nitelendiren, güç ve çıkar kavramlarına merkezi önem atfeden realist teoriden farklı olarak çoğulcu teorilerden karşılıklı bağımlılık teorisi, farklı bir dış politika perspektifi sunar. Keohane ve Nye (2001: 20-21), realistlerin devletleri dünya siyasetinde egemen rol oynayan rasyonel birim olarak gördüklerini, gücü etkili ve kullanılabilir politika aracı olarak varsaydıklarını, hiyerarşik düzeyde en üstte askeri güvenlik konularını, en alt düzeyde ise ekonomik ve sosyal konuları ön planda tuttuklarını belirterek onları eleştirmektedirler. Birbirine güvensiz devletler arasında her zaman aktif ve potansiyel çatışmaların olabileceğini, tehdit algılamalarının kalkmamasının devletlerin güçlerini artırma eğilimini yarattıklarını, devlet merkezci düşünerek hükümet dışı aktörlerin önemsiz olduğunu savunan realistlerin bu düşüncelerinin ortaya çıkan dünya siyaseti gerçeğiyle uyuşmadığını belirten Keohane ve Nye, uluslararası ilişkilerin devletleri aşarak sınır aşan kuruluşlar başta olmak üzere hükümet dışı bir çok aktörü kapsadığını, artık tek kanalla değil bir çok kanalla uluslararası politikaların yürütüldüğünü, konular arasında hiyerarşinin olmadığını ve askeri konuların her zaman ön planda olmayıp, ekonomik ve sosyal konuların da önem sırasına göre önde olabileceğini ifade etmektedirler. Karşılıklı bağımlılık teorisi, egemen ulusal devletler arasındaki ilişkilerin yanında uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, alt ulusal gruplar arasındaki ilişkileri ile halklar arasındaki sosyal, kültürel, ticari vb. ilişki ve etkileşimlerin tümünü içermektedir. Uluslararası politikanın sadece devletin resmi organlarınca değil devlet dışında birçok aktör tarafından yürütüldüğünü savunmaktadır (Arı, 2013: 322). Karşılıklı bağımlılık kavramı ayrıca, devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünlüğü olarak da tanımlanmaktadır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009: 75). Bir devletin dış politikalarının diğer devlet tarafından belirlenebildiği tek taraflı bir iletişimi ifade eden bağımlılık kavramına karşın, karşılıklı bağımlılık farklı devletler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan karşılıklı iletişimi içermektedir (Arı, 2013: 322). Karşılıklı bağımlılığı modern dünyadaki halk ve hükümetlerin başka yerlerdeki olaylardan ve özellikle diğer ülkelerdeki örneklerinin hareketlerinden etkilenme derecesi olarak tanımlayanlar, bu kavramın yalnızca ekonomik alanlarla sınırlı olmadığını küreselleşmenin gelişimiyle birlikte iklim değişikliği, kalkınma ve yoksulluğun engellenmesi ve insan hakları gibi çeşitli konularda kendisini hissettirdiğini belirtmektedirler (Heywood, 2013: 96). Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından savunulan bu teori, devletlerin ilişkilerinde toplam kazanç beklentisinde olabileceği gibi nispi kazanç peşinde olabileceklerini,

karşılıklı bağımlılığın mutlak çıkarların karşılıklı olarak dengelendiği bir ilişki olarak görmemek gerektiğini öngörmektedir. Bu ilişkinin asimetrik bir ilişki olması halinde taraflardan biri diğerine bağımlı olacak ve onun etkisine açık kalacaktır. İlişkilerin simetrik olduğu durumlarda ise ilişkilerin zarar görmesinden her iki taraf da olumsuz etkilenecektir. Bununla birlikte gerçekte ne tamamen birinin diğerini etkilediği bir ilişki ne de etkileşimin tamamen eşit bir karşılıklılık söz konusudur (Keohane ve Nye, 1977'den aktaran Arı, 2013: 323). Askeri gücün diğer unsurları domine ettiğini ve bir devletin ne kadar çok askeri gücü varsa o kadar fazla uluslararası ilişkileri kontrol ettiğini savunan geleneksel realist görüşe karşın Keohane ve Nye gücü oluşturan kaynakların karmaşık olduğunu, gücün elde edilmesinde ve kullanılmasında radikal dönüşümler olduğunu belirtmektedirler (Keohane ve Nye, 2012: 9). Bu güce sahip olanların Ekonomik krizler, çevre felaketleri, terörizm ve iklim değişikliği gibi devletlerin karşı karşıya bulunduğu sorunları çözülmesi konusunda yeni politikalar izlemeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bu tür sorunların üstesinden gelebilmek için sorunların teknik yönleri konusunda uzmanlaşmış teknokratların ve sivil toplumun birlikte hareket etmelerini öngören küresel yönetim yaklaşımı, farklı çıkar ve politikalara sahip olan aktörleri bir araya getirebilmektedir (Sandıklı ve Erdem, 214: 140). Devletler arasında dengeli karşılıklı bağımlılık değil de karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu savunan Keohane ve Nye, realizmin varsayımlarına karşı çıkmaktadırlar. Devletlerin tutarlı birimler olmak zorunda olmadıkları gibi her zaman egemen aktörler olmadıklarını, gücün kendisinin bir ölçüde etkili olduğunu, ondan sonra etkisiz politika aracı olduğunu, askeri ve güvenlik konularının ekonomik ve sosyal konulara göre öncelik taşıdığı yönündeki hiyerarşinin doğru olmadığını belirten Keohane ve Nye, toplumlar arasında birden fazla iletişim kanalı olduğunu, sorunlar arasında hiyerarşinin bulunmadığını ve askeri gücün artık sorunları çözemediğini savunmaktadırlar (Evans ve Newnham, 2007: 341).

Olumsuz gelişmelerden aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan devletler farklı oranda etkilenmektedir. A devletinin B devletine ihtiyacı B'nin A'ya olan ihtiyacından daha fazla ise B'nin A'ya karşı pazarlık gücü daha fazla olacaktır. B devleti bu ilişkiyi bitirdiği takdirde en fazla olumsuz etkilenecek A devleti olacağından A devleti, B ile ilişkisinin bozulmamasına dikkat edecektir. Bu tür bir ilişki taraflardan birinin diğeri üzerinde pazarlık gücüne ve belirleyici bir konuma sahip olduğu asimetrik güç ilişkisinden farklıdır. İlişkilerinin bozulmasından her ne kadar A daha fazla etkilense de B de belirli ölçüde etkilenecektir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde B'nin A üzerindeki pazarlık gücü A'nın bu ilişkiye karşı hassasiyetine ve etkilenebilirliğine bağlıdır (Chan, 1984'ten aktaran Arı, 2013: 324.). Gerçekten de ekonomik bakımdan belirli bir seviyede olan devletlerin, petrol fiyatlarındaki artışlara daha hassas olabilmekte ve bu fiyat

artışlarından etkilenebilmektedir. Devletlerin ekonomik güçleri farklı olduğu onların dışardaki çeşitli değişkenlere hassasiyetleri ve etkilenebilirlikleri farklı olmaktadır. Bu da çeşitli seviyelerde devletleri karşılıklı bağımlı hale getirebilmektedir (Keohane ve Nye, 2012: 10-11). Bu nedenle Keohane ve Nye, bir devletin diğer devletin davranışlarını etkileyebilme ve değişiklik yapabilme yeteneği ve kapasitesi olarak gücün her zaman gerçek bir güçle aynı derecede olmayabileceğini savunmaktadırlar. Bazen karşılıklı bağımlılık ilişkisi nedeniyle daha küçük devletlerin daha büyük devletlerin dış politika davranışlarını değiştirebilirler. Bir konuda küçük bir devletin hassasiyeti ve etkiye açık olup olmaması kendisinden daha büyük olan devletle girdiği karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerinde etkili olabilmektedir (Keohane ve Nye, 1977'den aktaran Arı, 2013: 324).

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık teorisini iletişim kanallarının çokluğu, konular arasında öncelik sırasının olmaması ve askeri gücün öneminin azalması olmak üzere üç varsayım üzerinde temellendirmektedir. Toplumları birbirine bağlayan devletlerin resmi organlarının ve devlet adamlarının içinde olduğu iletişim kanalları dışında hükümet dışı kişi ve organizasyonların kurdukları resmi olmayan iletişim kanalları gittikçe yaygınlaşmaktadır. Uluslararası ilişkileri hükümet içi ve hükümet dışı ilişkiler olarak ayıran Keohane ve Nye, devletlerin ilişkilerinin sadece devlet merkezli resmi yetkililerince belirlenmediğini hükümet dışı kişi ve kurumlar tarafından da belirlendiğini savunmaktadırlar. Hükümet dışı kişi ve kuruluşlar aynı zamanda hükümetlerin politikalarını yaklaştıran ve aralarındaki anlaşmazlıkları giderebilen işlevlere de sahiptir. Keohane ve Nye realist gelenekte öncelikli konu olarak değerlendirilen güç elde etme, askeri ve güvenlik politikalarının artık ilk sırada yer almadığını belirterek, enerji sorunundan çevre sorununa kadar birçok sorunun gündemde olduğunu ve bu sorunlar arasında önem sırasına göre bir hiyerarşinin olmadığını savunmaktadırlar. Ayrıca daha önce iç politika konuları arasında değerlendirilen konuların dış politika konularına da girdiğini, hükümetin dış politika kararlarının iç politikayı da etkilediğini savunmaktadırlar. Hükümetler toplumun çıkarlarını etkileyen dış politika kararlarını almak istediklerinde içerde sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu nedenle hükümet dışı kişi ve kuruluşların kamuoyunun tepkilerini göz önünde bulundurmamak durumunda kalabilmektedirler. Aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bulunduğu devletler arasında askeri gücün öneminin kalmadığını belirten Keohane ve Nye, aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin olmadığı devletlerin ilişkilerinde askeri gücün öne çıktığını savunmaktadırlar. Devletin güvenliğiyle ilgili hayati bir sorun söz konusu olduğunda ekonomik kaynaklarla desteklenmiş askeri gücün önemini ve önceliğini kabul eden Keohane ve Nye, devletin güvenliğiyle ilgili bir sorun olmadığı takdirde askeri güç ve güvenliği birinci sırada koymanın pek fazla anlamının

olmadığını ve maliyeti de arttıracacağını belirtmektedirler. Vietnam müdahalesi başta olmak üzere bunun birçok başarısız örneklerde görüldüğü gibi her hangi bir devlete karşı bir konu yüzünden güce başvurmak, bir çok konuda yararlı ilişki kurma imkânını ortadan kaldırdığının yanında aynı zamanda beraberinde büyük maliyetler ve riskler de getirebilmektedir (Keohane ve Nye, 1977'den aktaran Arı, 2013: 325-329; Keohane ve Nye, 2012: 20-23).

Bilginin önemli bir güç olduğunu savunan Keohane ve Nye'nin daha sonra (1998 yılında) yayınladıkları eserlerinde; gücü *sert güç ve yumuşak güç* olarak ikiye ayırarak yumuşak gücün önemi üzerinde durmuşlardır. Askeri güç ve tehdit gibi seçenekleri kullanarak bir devletin diğer devlete istediğini yaptırma gücü olarak değerlendirilen *sert güç*, bir devleti iradesi dışında zorlayarak ona istediğini yaptırmada kullanılmaktadır. Bu da üzerinde sert güç uygulanan devleti üzerindeki baskıyı ortadan kaldıracak başka arayışlara yöneltmektedir. İlgili devlet sert gücü dengeleyecek araçlara sahip olduğu zaman istediği şekilde davranabilmekte ve sert gücü etkisiz hale getirebilmektedir. Yumuşak gücün amacı da sert gücün amacında olduğu gibi bir devletin diğer devleti istediği şekilde davranmasını sağlamaktır. Fakat sert güçten farklı olarak yumuşak güç, ilgili devleti zorla değil, ikna ve inandırarak belirli davranışlara yöneltmede kullanılmaktadır. Yumuşak güçte kullanılan araçlar diğer devlete çekici ve kabul edilebilir niteliktedir. Bilgi çağında ABD'nin popüler kültürü film, sinema ve elektronik iletişimi etkilemekte ve dünyaya ABD'nin yumuşak gücünün açılımını sağlamaktadır (Keohane ve Nye, 1998: 86). Uluslararası alanda sayıları gittikçe artan hükümet dışı kuruluşların ve örgütlerin etkinliği her geçen gün artmaktadır. Bunlar hükümetleri üzerinde etkide bulunarak genel kamu yararını kendilerinin yerine getirdiklerini, geleneksel devlet merkezci politikaların değişmesi gerektiğini savunarak hem halklar nezdinde hem de devlet nezdinde etkin olmaya çalışmakta ve başarılı olmaktadır. Teknolojinin her geçen gün ilerleme kaydetmesinin de etkisiyle bu örgütler, sınır tanımadan devletleri etkileyerek politikalarının değişmesini sağlamaktadırlar. Devletler, yumuşak güçlerini arttırmak için doğrudan veya dolaylı olarak diğer devletlerin halklarını yönlendirerek o devletlerin hükümetlerine baskı yapmak için bilgiyi kullanan aktörlerle faaliyet alanlarını paylaşmaktadırlar (Nye, 2005: 92-93).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi, aynı zamanda devletler arasında bütünleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bütünleşmeyle ilgili fonksiyonist (işlevselci) teori, ulus-devlet anlayışının barışı ve insanlığın refahını sağlamadığı, uluslararası alanda teknik konuların önem kazandığı, sorunlara siyasal kaygılardan uzak teknik çözümlerin getirilmesi yönünde yaklaşımlar getirerek devletler arasında belli fonksiyonları yerine getirecek yapıların oluşturulmasını savunmaktadır (Açıkmeşe, 2004: 5-6).

Türkiye'nin Bölgeyle ilgili Yeni Dış Politikası

Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarı ile birlikte Türkiye'nin Ortadoğu bölgesiyle ilgili geleneksel dış politikasının da bazı değişimler içerdiği görülmektedir. Özellikle dış politikanın belirlenmesinde etkili olan Dışişleri Bakanlığını da yürütmüş olan Başbakan Ahmet Davutoğlu, komşularla sıfır problem, etkin barış politikalarını izlemek ve uluslararası olanakları etkili şekilde kullanmak gibi seçenekleri ileri sürerek Türkiye'nin bölgede etkili olabilmesi için güvenlik merkezli geleneksel dış politikayı bırakmasını ve yumuşak gücünü öne çıkarması gerektiğini savunmuştur. Davutoğlu, bir devletin dış politikadaki gücünün coğrafya, tarih, kültür ve nüfus gibi faktörlerden oluşan sabit veriler ile ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitelerden oluşan potansiyel verilerden oluştuğu savunarak bu verilerin konjonktürel değişimlerde bir ülkenin stratejik ağırlığını etkileyebileceğini ileri sürmektedir (Demir, 2012: 221-222).

Coğrafya, tarih, nüfus ve kültürden oluşan sabit verilerin devletlerce kolay kolay değiştirilmelerinin zor olduğunu savunan Davutoğlu, bu verileri zamanlama ile tutarlı olarak değerlendiren devletlerin dinamik dış politika izleyebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Davutoğlu, coğrafi alanların egemen ulus devletlerce bölüşülmesi sonucunda sabit verileri içeren jeopolitik kuşakla uyumlu olmayan hukuki sınırlar nedeniyle çatışmaların çıktığını, uluslararası ve bölgesel çatışmaların bu sınır tanımlamalarının öngördüğü egemenlik alanları ile ekonomik, kültürel ve fiziki coğrafyanın oluşturduğu iç bağımlılık alanları arasındaki uyumsuzlukların yansımaları olduğunu ileri sürmektedir (Davutoğlu, 2001: 17-18). Coğrafya, tarih, kültür ve nüfus özelliklerini dikkate almadan çizilen sınırların her ne kadar uluslararası antlaşmalarla çizilerek hukuki olarak kabul edilse de jeopolitik ve jeokültürel unsurlar göz önünde bulundurulmadığı için bu sınırların esasen yapay hatlardan oluştuğunu, bu da beraberinde sorunları getirdiğine değinen Davutoğlu, Türkiye-İran sınırı örneğinde jeopolitik ve jeokültürel özellikler dikkate alınarak sınırların belirlendiği bölgelerde istikrar olduğunu, bu özelliklerin dikkate alınmadığı Türkiye-İrak sınırı gibi bölgelerde ise çatışmalar ve bunalımların çıktığını belirterek sabit verilerin önemine dikkat çekmektedir. Türkiye ile Irak sınır bölgelerinde bunalımların yaşanmasının bölgenin jeokültürel ve jeopolitik yapısıyla uyumlu olmayan hukuki sınırlardan kaynaklandığını belirten Davutoğlu, tarih boyunca bu iki ülke arasında hiçbir kalıcı sınırın öngörülmemiş olması, jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik temelden yoksun sınırların bunalım kaynağının olmasının önemli delili olduğunu ifade etmektedir (Davutoğlu, 2001: 18-21). Türkiye'nin bölgesiyle tarihi ve coğrafi derinlik bağlarıyla karşılıklı etkileşim ve bağımlılık ilişkisi içinde olduğunu düşünen Davutoğlu, toplumlar arasında tarihi ve coğrafi bağların olduğuna değinerek toplumların

iç parametreleri ile etkileşim içinde oldukları bölgesel alanlar ve genel uluslararası konjonktür arasında iç içe geçen daireler şeklinde doğrudan bir bağımlılık ilişkisinin mevcut olduğunu savunmaktadır (Davutoğlu, 2001: 551).

Türkiye'nin bulunduğu bölgeyle ilgili Davutoğlu'nun öncülüğündeki yeni Türk dış politikası, dört ilke üzerinde ilerleme kaydetmeyi hedeflemiştir. Bunlar üst düzey siyasal diyalog, herkes için güvenlik, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve çok kültürlülüğün korunması olarak belirlenmiştir (Zengin, 2010: 95). Bu kapsamda, devlet merkezci bir özelliğe sahip ve uluslar arası ilişkilere güvenlikçi açıdan yaklaşan bir dış politikanın bir uzantısı olarak, ulus inşa süresince ötekileştirme ya da çevre ülkeleri tehdit olarak algılanması farklı dış politikaların izlenmesini engellemiştir. (Aras, 2009: 32). Türk dış politikasında etrafının düşman ülkelerle çevrili olduğu varsayımıyla geleneksel güvenlik eksenli yaklaşımların bırakılarak bölgedeki ülkelerle çok boyutlu etkileşim içinde olunması gerektiği üzerinde duran Davutoğlu, komşularla sıfır problem ilkesinin mantığını Türkiye'nin çevresiyle bütünleşmesine dayandırmıştır. Türkiye'nin çevresiyle tarihsel, coğrafi ve kültürel bağlarının olması, ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisinin başarıyla sürdürülmesine de katkı yapacaktır. Sıfır sorunlu politikanın başarılı olması için komşu ülkelerle her türlü tecrit uygulamasına karşı çıkılarak ülkeler ve bölgelerle karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratmak, devlet veya devlet dışı aktörlerle devamlı diyalog içinde olmak bölgenin çok kültürlü dokusunu koruyarak etnik ve dinsel çeşitliliğe sahip çıkmak gerekmektedir. Ekonomik entegrasyonu komşularla sıfır problem ilkesinin vazgeçilmez temel koşulu olarak öngören Davutoğlu, komşularla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle çatışma ve savaş ihtimalinin yok olacağını birbirinden alışveriş yapan halkların asker gönderip savaşmayacağını, güçlü ekonomik ilişkileri olan Türkiye'nin kuzey Irak'taki yapılanmadan korkmaması gerektiğini savunmuştur (Zengin, 2010: 89). Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesel dönüşümünü doğal bir süreç olarak gördüğünü ve ortaya çıkan zorlukları uygun araçlar kullanarak aşmaya çalıştığını belirterek tarihsel eğilimleri bütünsellik içinde anlama ve dış politikada durağanlığın bırakılarak aktif olarak hareket etmek suretiyle hem barışçı ve dengeli ulusal düzeni tesis etme hem de komşularla bütünleşme sağlayacağını ileri sürmektedir. Değer odaklı dış politika izleme, kendisine güvenme, başkalarının yönlendirmesi olmadan kendine özgü özerk politikalar tasarlama, krizleri yönetecek vizyon odaklı bakış açısına sahip olma gibi ilkelerin Türk dış politikasında dikkate alınması gerektiğini savunan Davutoğlu, özgürlük ve güvenlik dengesini bozmayacak şekilde içerde demokrasi ve barışı tesis eden Türkiye'nin bölgede demokrasinin ve istikrarın oluşturulmasında referans kaynağı olacağını ve uluslararası

konumunun güçleneceğini (Davutoğlu, 2012) belirterek iç ve dış politikanın birbirini etkilediğine işaret etmektedir.

Türkiye IKBY İlişkilerinin Kaydettiği Gelişmeler

Bilindiği gibi 1991 yılının başında ABD'nin öncülüğündeki çok uluslu güçler, Kuveyt'i işgal eden Irak'a müdahale etmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgalini sonlandırdığı dönemde, öteden beri Kürtlerle yaptığı otonomi antlaşmasını yerine getirmeyerek onlara baskı kuran ve büyük katliamlar gerçekleştiren Saddam yönetimi Kürtlerin ayaklanmasına neden olmuştur. Bu sebeptendir ki Saddam'ın Kürtlere yönelik saldırılarını önlemek için ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin önerdikleri plan doğrultusunda BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 5 Nisan 1991 tarih ve 688 sayılı kararla Irak'ta Kürtlerin yaşadıkları bölge güvenlik altına alınmış ve Saddam güçlerinin belirlenen 36. Paralelin kuzeyine geçmeleri engellenmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından desteklenen kuzey Irak'taki "Güvenli Bölge" oluşturmanın amacı, hem Kürtlerin Türkiye'ye kitlesel göçlerin önüne geçmek hem de bölge üzerindeki gelişmeleri kontrol ederek ve Türkiye'nin dışa yönelik yalnızlığını kaldırarak ekonomik ve kültürel etkisini arttırmaktı. Başlangıçta adı "huzur operasyonu" olan, sonra "çekiç güç" ve daha sonra "keşif güç" adını alan güç sayesinde Irak'ın kuzeyinde Kürt bölgesel yönetimi adıyla Kürtler kendi yönetimlerini oluşturmuştur (Charountaki, 2012, 187). Irak'ın kuzeyinde "güvenli bölge" oluşturulmasını desteklemekle Kürtlerin Türkiye'ye göç etmelerini engellemeyi amaçlayan Türkiye, aynı zamanda bağımsız Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkmıştır. (Uzgel, 2002: 262) Özal, Türkiye'deki Kürt sorununu çözmek için Irak'taki Kürt bölgesinin yönetimini üstlenen Mesut Barzani ve Celal Talabani aracılığıyla Türkiye'ye karşı terör ve şiddet eylemlerini gerçekleştiren PKK örgütünü silahlı eylemlerden vazgeçirerek onu müzakerelere yönlentmeyi hedeflemişti (Lindenstrauss ve Aksoy, 2012: 49-50). Türkiye'nin davet ettiği çekiç gücün de sağladığı güvenlik sayesinde 1992 Mayıs ayında Kürt bölgesinde seçimler yapılarak parlamento belirlendikten sonra aynı yılın Temmuz ayında Kürt hükümeti oluşturulmuştur. Erbil'de toplanan parlamento tarafından federe Kürt devletinin kurulduğu ilan edilmesine Türkiye sert tepki göstermiştir. Bu yapılanmanın bağımsız Kürt devletine yol açacağını, bu da bölgenin barış ve istikrarının aleyhinde olacağını savunan Türkiye (Uzgel, 2002: 262), Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını birinci öncelikli hedef olarak belirlemiş, bölgede PKK terör unsurlarının barındığını belirterek bölgeye askeri müdahalelerde bulunmuştur. Kürtlerin Bağdat yönetimiyle diyalog kurmasını öneren Türkiye, Bağdat yönetiminin bölgede yeniden denetim kurmasını savunmuştur (Uzgel, 2002: 263-264). Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkmasının

nedeni, Türkiye’de yaşayan Kürt kökenliler için buranın cazip hâle geleceğini, bu devletin irredantist politikalar izleyerek üç devlette bulunan Kürtlerin yaşadıkları toprakları kendisine katabileceği ve Kürtlerin bu devlete katılmak istediğinde bulunarak Türkiye’den ayrılacakları düşüncesine dayanmaktaydı (Oran, 2002: 268) Diğer taraftan Türkiye’nin PKK terör örgütü ile savaşmak için bölgedeki Barzani ile işbirliği yapması ve bu konuda Barzani’ye destek vermesi ve Çekiç Güç’e izin vermesi bu politikanın çelişkisini göstermekteydi (Oran, 2002: 268). Irak’ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına “kırmızı çizgi” diyerek karşı çıkan ve Kerkük bölgesinin IKBY sınırlarına dahil edilmesine şiddetle itiraz eden Türkiye, içerde mücadele ettiği silahlı PKK mensuplarının Irak’ın güvenlik boşluğundan yararlanarak IKBY’nin yetkisinde olan bölgede üslendiklerini, buradan Türkiye’ye saldırılar düzenlediklerini belirterek PKK etkisini ortadan kaldırmak için sınır ötesi hareketler düzenlemiştir. Dolayısıyla, Türkiye’nin IKBY yönetimi ile olan ikili ilişkilerinin güvenlik çerçevesinden ele aldığı görülmektedir (Park, 2014:7)

2003 yılında ABD’nin Irak’a müdahalesi sonucunda Saddam Hüseyin rejimi devrildikten sonra Irak’ta Kürtlerin taleplerine uygun olarak federasyon sistemi kurulmuştur. 2005 yılında kabul edilen anayasa ile Irak kendi içinde özerk bölge ve vilayetlerden oluşan ve onları merkezi yönetimle bütünleştiren federal bir devlete dönüşmüştür. 2005 anayasasıyla federasyon sistemi içindeki Irak’ta federe devlet niteliğine kavuşan IKBY’nin Irak’ın kuzeyindeki sınırlarının belirlenmesi ve içinde Kerkük’ün de bulunduğu tartışmalı bölgeler için 2007 yılında referandum yapılması öngörülmüştür. Bununla birlikte önemli petrol rezervlerine sahip olan Kerkük’te referandum yapılması Türkiye’nin karşı çıkmasının da etkisiyle ertelenmiştir (Gunter, 2008: 238).

2005 Anayasasının 143. Maddesi, Geçici Yönetim Yasasının 53/a ve 58. Maddeleri dışında diğer maddelerinin iptal edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla 53/a ile 58. Maddeler, anayasal değerini korumaktadır. 53/a maddesi, IKBY’nin 19 Mart 2003 tarihinde Dehuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkuk, Diyala ve Ninova vilayetlerindeki yönetimlerce idare edilen toprakların resmi hükümeti olarak tanınacağını belirtmektedir. 58. Maddenin A bendi, Irak geçici hükümetinin özellikle Irak mülkiyet iddiaları komisyonunun ve diğer kuruluşların eski rejimin demografik yapıyı değiştirecek şekilde halkı zorla başka yerlere göç ettirdiği içinde Kerkük’un da bulunduğu yerlerde ortaya çıkan adaletsizlikleri gidermek için gerekli tedbirleri acilen almalarını öngörmektedir. Alınacak bu tedbirler içinde yerlerinden sürülen veya göç ettirilen kişilerin yeniden dönüşlerinin sağlanması, kanuna uygun olarak ikametlerinin sağlanması, kendilerine devletten yeni araziler verilmesi, tazminat ödenmesi, zorunlu göç nedeniyle iş ve diğer imkanlarını kaybedenlere yeni iş imkanlarının sağlanması, geri

gelenlerin etnisite ve milliyetlerini seçmede özgürlüklerinin sağlanması gibi konular yer almıştır. 58. Maddenin B bendi, siyasi nedenlerle eski rejimin vilayetlerin idari sınırlarını haksız bir şekilde değiştirdiği hususu dikkate alınarak Irak Başkanlık Konseyinin meclise bu haksızlıkları gidermek için öneride bulunacağını, bu konuda başarısız olursa tarafsız hakemleri belirleyeceğini, bundan da sonuç alınamazsa BM Genel Sekreterinden hakemler isteneceğini öngörmektedir. 58. Maddenin C bendi ise yukarıdaki önlemlerin alınmasından, adil, şeffaf bir referandumun yapılmasından ve kalıcı bir anayasa onaylandıktan sonra içinde Kerkük'un da bulunduğu tartışmalı yerlerin kalıcı çözümünün mümkün olabileceğini belirtmektedir (Refworld, 2004; Bartu, 2010, 1329 vd). Bu düzenleme ile içinde Kerkük'ün da olacağı tartışmalı bölgelerde yapılacak referandumla bölge sınırlarının kesinliğe kavuşturulması mümkün olabilecektir (Bartu, 2010: 1330). Şu anda aktif olarak Erbil, Dehuk ve Süleymaniye'de yönetim faaliyetinde bulunan IKBY'nin sınırlarının Kerkük, Diyala ve Musul'a kadar uzanabileceği yukarıda değinilen geçici yasanın 53. Maddesinde benimsenmiştir (Bartu, 2010: 1334). ABD tarafından desteklenen IKBY'nin özerkliği güçlendiren hukuksal ve fiili gelişmeler, gittikçe önem arz ederken Türkiye'nin bölgeyle olan bağları ve nüfuzu azalmaya başlamıştır. 2003'ten sonra Kürtlerin özerk yapılanmaları karşısında Türkiye; Irak'ın bölünebileceği, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin güçlenerek ABD desteğinde bağımsızlık kazanarak Türkiye'yi etkilemesi ve buranın PKK faaliyetlerinin merkezi olacağı yönünde kaygılanmaya başlamıştır (Uzgel, 2013: 283-284).

2007 yılına gelindiğinde askeri kesim ile iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi arasında yaşanan tartışma nedeniyle dış politika değişikliğinde bir ilerleme kaydedilmemiş ve güvenlik odaklı politikalar askeri kesimin de etkisiyle sürdürülmeye devam edilmiştir. 2008'den itibaren askeri bürokrasinin siyasi alanda tasfiye edilmesiyle hükümet serbest olarak IKBY ile ilişkiler konusunda etkin rol oynamaya başlamıştır (Balcı, 2013: 120). Türkiye'nin iç politikasındaki gelişmeler bu şekilde seyrederken PKK saldırıları nedeniyle ABD'nin de desteğini alarak Türkiye, bölgedeki PKK yapılanmalarına çeşitli vesilelerle 2008 yılına kadar askeri müdahalelerde bulunmuştur. ABD'nin verdiği sınırlı izinle müdahaleden bir sonuç alamayan Türkiye, IKBY ile ikili ilişkilerini geliştirerek PKK sorununu çözmeye çalışmıştır. Gerek kendi içindeki Kürt sorununu çözmek gerekse IKBY ile olan sorunlarını gidermek için Türkiye daha önce "kırmızı çizgi" olarak bilinen geleneksel politikadan ciddi anlamda değişikliğe gitmiştir. Türkiye'nin içerde geçirmiş olduğu demokratik süreç ve içerdeki sorunları çözmedeki başarısı, tehditlerin dışarıdan geldiği yönündeki geleneksel yaklaşımı zayıflatmıştır. Türkiye'nin yeni politikası Irak'taki tüm etnik, dinsel ve mezhepsel unsurlarla ilişkileri geliştirme yönünde ilerleme göstermiş ve geleneksel güvenlik odaklı "kırmızı çizgi" politikası terk

edilmiştir (Aras, 2009: 38). 2007 yılında kendisiyle yapılan görüşmede Milli İstihbarat Başkanı'nın artık "kırmızı çizgi"nin olmadığını, Türkiye'nin ortada bir gerçek olan otonom Kürt bölgesiyle birlikte yaşaması gerektiğini belirtmesi (Dündar, 2007; Aras, 2009: 38), Türk dış politikasında güvenlikçi geleneksel yaklaşımındaki değişimi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini güvenlik perspektifinden ekonomik ve siyasal alana dönüştürmesinde Kürt sorununu çözmeye yönelik atılan adımların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca, "Kürt sorunu" kavramsallaştırması altında ve yine AB'ye uyum sürecinin de etkisiyle demokratik yaklaşımlara ağırlık vermesi, Türkiye'yi IKBY ilişkilerinde önemli bir aktör haline getirmiştir. Bu durum makalenin temel çıkış noktası olan hammadde kaynaklarına ulaşım ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini destekleyici bir özelliktir. Zira bu bölgenin yönetici ve liderleri ile gerçekleştirilen siyasi ve ticari ilişkiler bu durumu desteklemektedir. Ayrıca, 2010 yılı itibariyle Erbil'de Türk konsolosluğunun açılması, ilişkilerin gelişimi açısından önemlidir (Park,2014:10).

Türkiye ile IKBY'nin Karşılıklı Bağımlılık Oluşturan İlişkileri

Türkiye'nin IKBY ile yukarıda değinilen siyasal yakınlaşmaların altında ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisinin olduğu ve diğer faktörlerle birlikte bu ilişkilerin siyasi yakınlaşmaya da götürdüğünü düşünmek mümkündür. Esasen IKBY'nin şimdiki statüsünü kazanmadan önce de 1990'lı yıllar boyunca siyasi gelişmelerden bağımsız olarak Türkiye bu bölgeyle ekonomik ilişkilerini sürdürmüştür. Güneydoğu bölge-ekonomisi için önemli katkı sağlayan sınır ticareti yasal olmayan yollar da dahil olmak üzere gittikçe artış kaydetmiştir. Türkiye'nin sınır ticaretini teşvik etmesinin nedeni hem güneydoğu ekonomisine katkı sağlamanın yanı sıra, Habur sınır kapısını kullanarak önemli gelir sağlayan Barzani'nin bu kapı aracılığıyla denetlenerek üzerinde nüfuz imkanının sağlanması ve bu bölgeyle karşılıklı bağımlılık ilişkisini oluşturarak buradaki gelişmeleri denetleme imkanına sahip olmak gibi gerekçelerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Uzgel, 2013: 293). Türkiye'nin IKBY ile ekonomik ilişkilerinin ne kadar fazla geliştiğini rakamlar göstermektedir. Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın yüzde 80'ni IKBY'ne gerçekleşmektedir. IKBY'deki tüketim mallarının yaklaşık yüzde 80'i Türk orjinlidir. IKBY'de on binlerce Türk vatandaşı ya işçi niteliğinde veya şirket kurarak işveren olarak çalışmaktadırlar ki bunların çoğu Türkiye Kürtlerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda Türk ekonomisiyle önemli ölçüde entegre olan bu ilişki, güneydoğu ekonomisinin gelişmesinde de IKBY'nin önemli katkısı olmuştur. IKBY'de faaliyet gösteren şirketlerin yarısı Türk orjinli olup, çoğunlukla inşaat, enerji, ulaşım, bankacılık gibi sektörlerde yatırım yaparak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bunun yanında İKBY’de dinsel ve kültürel alanlarda eğitim kurumlarını açan birçok Türk özel kuruluş da bulunmaktadır (Park, 2014: 12-13). İKBY’nin diğer bölge ülkelerine nazaran Türkiye ile daha fazla ilişki kurmasının ve Türkiye ile daha fazla karşılıklı bağımlılık ilişkilerini kurabilmesinin nedenlerinden biri de sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden Türkiye ile tarihsel bağları bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bundan hareketle bazı yazarlar, bölgenin güçlü ordusuna ve ekonomisine sahip olan Türkiye’nin İKBY ile AB benzeri bir ekonomik entegrasyon içine girmesi gerektiğini savunarak, ortak bir ekonomik pazar oluşturulması, gümrüklerin kaldırılması, kişilerin, malların, hizmetlerin serbest dolaşımlarının sağlanması Türk lirasının bölgede geçerli kılınması gibi bir çok ekonomik entegrasyon aracının yürürlüğe sokulmasını önermektedirler (Erhan, 2010: 181). Aynı zamanda ABD ve batı ülkeleri ile yakın ilişkileri olan İKBY’nin bölgedeki ABD müttefiki olan ve Avrupa Birliği’ne üyelik başvurusu olan Türkiye ile komşu olmanın avantajlarını kullanarak ilişkilerini arttırması kaçınılmazdır. Türkiye’deki nüfusla da akrabalık bağları da bulunan gerek Irak’ta gerekse Suriye’de bulunan Kürt nüfusun diğer bölge ülkelerine nazaran Türkiye ile daha fazla ilişki kurabilmeleri, karşılıklı bağımlılık ilişkisini daha önemli hale getirmektedir.

Türkiye ile İKBY’ni birbirine yaklaştıran ve karşılıklı bağımlılık ilişkisinde önemli yeri olan faktörlerden biri de İKBY’deki petrol ve doğal gaz potansiyelidir. Petrol ve doğal gaz kaynakları açısından dışa bağımlı olan ve bu kaynakları sanayisinde yoğun olarak kullanan Türkiye’nin, İKBY ile petrol ve doğal gaz konusunda anlaşmaya çalışması merkezi hükümetin tepkisini çekmiştir. Batılı petrol şirketlerinin Irak’ın güneyindeki yatırımlarını bırakarak kuzeydeki Kürt bölgesinde petrol ve doğal gaz kaynaklarını araştırmaya başlamalarının da etkisiyle merkezi hükümetin Ankara Erbil yakınlaşmasından dolayı petrol arama ruhsatını iptal ettiği TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) Kürt bölgesinde yatırımlarını kaydırmaya başlamıştır. 2009 yılında Erbil’in 85 km kuzeyinde ve Türkiye sınırlarına yakın Shaikan bölgesinde 10 milyar varil üzerinde petrol keşfedilmesi, İKBY’ni enerji yönünden ve Türkiye ile ilişkileri yönünden önemli hale getirmiştir. Bu sahayla birlikte referandumla İKBY’ne katılması muhtemel Kerkük’ün içinde bulunduğu tartışmalı bölgelerdeki petrol rezervleri dikkate alındığında bu kaynaklar İKBY’ni Ortadoğu’da önemli enerji kaynağı haline getirebilecektir. Çeşitli petrol şirketleri ile anlaşmalar imzalanmıştır (Balcı, 2013: 126-127). İKBY’nin çeşitli bölgelerinde günlük petrol üretimi yaklaşık 400 bin varile kadar olup, iç tüketim yaklaşık 100 bin varil kadardır. Uluslararası enerji şirketleriyle sözleşmeler yaparak sürekli büyüyen enerji pazarına sahip olmayı planlayan ve 2015 yılında günlük üretimini 1 milyon varile kadar çıkarma çalışmalarını sürdüren İKBY

başkanı Mesut Barzani, 2019 yılında 2 milyon varile çıkarmayı hedeflediklerini belirtmiştir (Ayhan ve diğerleri, 2013: 13).

Türkiye ile Irak arasında daha önce yapılan antlaşmalar çerçevesinde 1976 yılında faaliyete geçen birinci hatla ve 1987 yılında faaliyete geçen ikinci hatla petrolün Yumurталık'a ulaştırılması sağlanmış ve günümüzde her iki hattın toplam kapasitesi yıllık 70,9 milyon tona ulaşmıştır (İnan, 2013:72; Ayhan ve diğerleri, 2013: 14). Irak petrolünü uluslararası pazarlara aktaran bu hatlar Irak ekonomisi için hayati önem arz etmektedir. Genel Enerji şirketinin her geçen gün üretimi artan Kürt petrolünün taşınması için Türkiye sınırına kadar inşa ettiği petrol boru hattının kapasitesi yaklaşık 420 bin varildir. Şirket, Kerkük yumurtalık hattına sevk etmek üzere inşa ettiği ilave hattı tamamlamıştır (Ayhan ve diğerleri, 2013: 14). Merkezi hükümetten bağımsız olarak inşa edilen ve İKBY'nin kontrolü altında bulunan bu hat İKBY'ye siyasal ve ekonomik avantajlar sağlayacaktır. Bununla birlikte bu hattın fazla bağımsız olmadığı ve Irak devletine ait mevcut alt yapıya bağlanacağı, zira Kürtlerin petrol ihracatının Erbil, Ankara ve Bağdat arasında büyük bir pazarlık çerçevesinde gerçekleştirileceği, dolayısıyla bu boru hattının o kadar bağımsız olmadığı ileri sürülmektedir (Natali, 2013). İKBY'nin bağımsızlığını amaçlamayan boru hattının Türkiye, İKBY ve merkezi Irak hükümeti arasında petrol ticaretinin artışına katkı sağlayacağını ve ilişkileri daha ileri boyuta taşıyacağını düşünmek mümkündür.

Petrolü boru hatlarıyla ve tankerlerle Türkiye üzerinden aktarmasından anlaşılacağı gibi İKBY'nin sahip olduğu enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Türkiye'nin hayati rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte İKBY'nin Türkiye üzerinde enerji ithal etmesine karşı çıkan merkezi yönetimle henüz sorununu çözmüş değildir. Bağdat yönetimi, hem enerji şirketleriyle petrol konusunda anlaşma yapma yetkisinin hem de petrol ihracatına onay verme yetkisinin kendisinde olduğunu ileri sürerek petrolün mevcut hatlarla dışarıya taşınmasına kendisinin onayı olmadığı için buna müsaade etmeyeceğini bildirmektedir (Balci, 2013: 128). Ayrıca, Bağdat yönetimi Türkiye'yi de uyararak kendisinin onayı olmadan İKBY'den petrol almamasını istemiştir (Bloomberg, 2013). Bağdat İKBY yönetimi arasındaki diğer anlaşmazlıklardan biri de petrol satışından kaynaklanan gelirlerin paylaşılması konusundadır. İKBY, Bağdat'ı petrol gelirlerinden payına düşeni düzenli olarak aktarmamak ve bu gelirleri politik bir yaptırım aracı olarak kullanmakla suçlamaktadır. Bunun için doğrudan İKBY idaresinde olan bir hesaptan kendi payına düşen yüzde 17'lik hakkı çekebilecek bir düzenlemenin oluşmasını savunmaktadır (Ayhan ve diğerleri, 2013: 17-18).

Merkezi hükümetin başbakanı Nuri el Maliki, İKBY'nin yabancı petrol şirketleriyle yaptığı antlaşmalara karşı çıkarak, bu antlaşmaların

Irak'ın dağılmasına ve savaşlara yol açacağını uyararak iptal edilmelerini istemiştir (Ntvmsnbc, 2012) Irak meclisinde milletvekili olan Ala Talabani'nin Kürt bölgesinde satılacak petrol gelirinin Irak bütçesine aktarılması konusunda başlangıçta Bağdat ile Erbil'in anlaştığını, merkezi hükümetin, 25 Aralık'taki toplantıda Kürdistan hükümetinin petrol satışını kabul ettiğini, fiyatların nasıl belirleneceği dahil olmak üzere her iki taraf karşılıklı görüşmede bulunarak anlaşmaya vardıklarını, fakat merkezi hükümetin, petrolün kendisine bağlı şirket üzerinden gönderilmesinde ısrar etmesinin anlaşmazlığa neden olduğunu belirtmesi (CNN Türk, 2014), Kürtlerin petrol konusunda anlaşmaya yanaşmakla birlikte bu konuda kaderlerini merkezi hükümete bırakmak istemediklerini göstermektedir. Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak merkezi hükümete karşı elini güçlendirmek isteyen IKBY hem kendi kendine yeterli olmaya çalışmakta hem de merkezi hükümete bağımlılığını azaltarak Türkiye ve batı dünyasıyla daha fazla entegre olmayı hedeflediği gözlemlenmektedir.

Irak federal bütçe kanunu gereğince yüzde 17'lik petrol gelirlerinden Bağdat yönetiminin kendilerini mahrum bıraktığını belirten IKBY başkanı Neçirvan Barzani, bu gelirin ancak yüzde 10'unu alabildiklerini, merkezi yönetimle bu konuda problemleri çözmeye çalıştıklarını ve bütün iyi niyetlerine rağmen bu sorunu çözemediklerini ifade etmiştir (KRG, 2014). Bu anlaşmazlık yüzde 17'lik payını teminat altına almak isteyen IKBY'yi Türkiye ile bu konuda yapacağı anlaşma ile ortak hesabın açılması önerisini sunarak sorunun çözümüne itmiştir. Buna göre IKBY'nin ihraç edeceği petrolden elde edilecek gelirin Türkiye'de bir banka hesabına aktarılması ve buradan da taraflara yüzde 17-yüzde 83 oranında transfer edilmesi önerilmiştir (Ayhan ve diğerleri, 2013: 19). Bu öneri doğrultusunda işlemlerin gerçekleştiği görülen petrol ihracatı devam etmektedir. Türkiye Enerji Bakanlığı bu oran çerçevesinde Türkiye üzerinden ihraç edilen petrol gelirlerinin ulusal bir bankada tutulduğunu bunun da yüzde 83'nün Bağdat yönetiminin aldığını, yüzde 17'sinin IKBY'nin aldığını açıklamıştır (Ekonomi Haber, 2014).

IKBY başkanı Neçirvan Barzani, Türkiye ile enerji alanında elli yıllık anlaşma imzaladıklarını bu sürenin daha uzatılabileceğini, bu anlaşmaların Irak'ı bölme amacı olmadıklarını, Irak bütçesinden hakları olan yüzde 17'lik geliri alma amaçlarında olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Barzani, sürecin şeffaf bir şekilde ilerlediğini, merkezi hükümetle yaşanan problemi Bağdat'ın kontrolünün tamamen kendisinde olmasını talep etmesiyle ilgili olduğunu ve petrol satışını Kürdistan'ın bağımsızlığı için bir yöntem olarak görmediklerini ifade etmiştir. Haziran 2014 itibarıyla 9 milyar dolarlık petrol sattıklarını söyleyen Barzani, Irak anayasası çerçevesinde hareket ettiklerini açıklamıştır (Sabah, 2014a). Yine Enerji Bakanı Taner Yıldız da kuzey Irak'tan ağustos 2014 itibarıyla 7,8 milyon varillik petrol sevkiyatının

yapıldığını ve yüklenen 7. Tankerin de uluslararası pazarlara yönlendirildiğini bildirmiştir (Anadolu Ajansı, 2014).

Erbil ile Bağdat Arasındaki Anlaşmazlıkların Türkiye'ye Etkisi

Bağdat yönetimi ile IKBY arasında yukarıda değinilen anlaşmazlıklar Türkiye ile IKBY arasındaki petrol ihracatını etkilemektedir. ABD de Bağdat yönetimiyle aynı görüşte olup, merkezi hükümetin onayı olmadan Türkiye'nin Kürt bölgesinden petrol ihraç etmesini istemediklerini açıklamıştır (Milliyet, 2012). Batılı menşeli birçok petrol şirketinin faaliyet yürüttüğü IKBY ile Türkiye'nin anlaşma yapmasına ABD'nin itirazı da bu anlamda dikkat çekici olmuştur. 2005 tarihli Irak federal anayasasının federe birimler ile federal merkez arasındaki yetki paylaşımının çok net olmaması, tarafların anayasanın ilgili hükümlerini farklı yorumlamalarına yol açmıştır. Federal düzeyde petrol ile ilgili çıkarılan taslak düzenlemeler yasalaşmadığından IKBY, federal anayasasının (Irak Anayasası, 2005) 110, 112 ve 113. maddelerine istinaden 2007 yılında kendi petrol ve doğal gaz yasasını çıkarmış ve buna dayanarak petrol şirketleriyle sözleşmeler yapmıştır. Merkezi hükümetin IKBY'nin petrol şirketleriyle yaptığı sözleşmelerin yasal olmadığını iddia ederek kendisinin onayı olmadan Türkiye üzerinde petrol ihraç etmesinin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek tepki göstermiştir (Ayhan ve diğerleri, 2013: 15). Bağdat hükümeti IKBY'nin petrol şirketleriyle sözleşme yapmasına ve petrolün kendisinin onayı olmadan Türkiye üzerinden ihraç etmesine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışta Bağdat Hükümeti, petrol ve gazın tüm Irak halkının malı olduğunu öngören anayasasının 111. Maddesine, petrol ve doğal gazın elde edilmesi konusunda merkezi hükümetle birlikte bölge ve vilayetlerinin ortaklaşa politikalar geliştireceğini ve bu kaynakları ortaklaşa geliştireceklerini öngören 112. Maddeye ve dış ekonomik ve ticaret politikalarının formüle edilmesine federal merkeze yetki tanıyan 110. maddeye dayanmaktadır. 112.madde aynı zamanda eski yönetim döneminde haksız bir şekilde gelirlerden mahrum bırakılarak zarara uğratan veya sonradan zarar gören bölgelere ilave pay verileceğini de hükme bağlamaktadır. Bağdat'ın bu görüşlerine karşılık IKBY'nin ilgili anayasa hükümlerine yaklaşımı ise farklıdır. IKBY'ye göre 112. Madde merkezi hükümetçe hatalı yorumlanmaktadır. 112. Maddenin anayasasının yürürlüğe girdiği dönemde sadece hâlihazır mevcut sahalardan çıkarılmış petrol ve gazın yönetimi konusunda federal hükümete ve federe hükümetlere ortaklaşa yetki vermektedir. Yani daha önce işlenmiş sahalarla ilgili anayasasının hüküm getirdiğini savunan IKBY, bölgesinde petrol ve gaz çıkarılacak yeni sahaların ise anayasasının hükmü dışında olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla IKBY'ye göre anayasasının 115. Maddesine göre hakkında hüküm

bulunmayan konularda federe bölge otoriteleri yetkili olacak ve bu konuda yetki paylaşımıyla ilgili çatışma çıkması halinde üstünlük federe birimlere tanınacaktır (Ben Holland, 2012: 28-29).

İlk petrol sevkiyatını Türkiye'nin Ceyhan limanına aktaran IKBY ile merkezi hükümet arasındaki yetki çatışmalarından kaynaklanan sorunları Federal Irak Yüksek Mahkemesinin çözeceğini öngören anayasanın 93. Maddesi çerçevesinde Irak petrol bakanlığının yaptığı başvuruyu Yüksek mahkeme 23 Haziran 2014 tarihinde sonuçlandırmıştır. Mahkeme oybirliği ile merkezi hükümetin IKBY'nin dışarıya petrol satışı engellemenin talebini reddetmiştir. Yüksek Mahkeme, merkezi hükümetin yetkilerini düzenleyen anayasanın 110. maddesini 2003 yılından önceki yasalara dayanarak hatalı yorumladığını, federal anayasa bağlamında IKBY'nin petrol ihracatında yetkili olduğunu ve petrol ihracatının anayasaya aykırı olmadığını kararlaştırmıştır. Anayasa bağlamında kesin ve uyulması gereken bu kararın IKBY'nin Irak'ta haklarına saygıyı gerektirmesine yol açtığı gibi IKBY'nin doğal kaynakları ihraç etmesinde ortaya çıkan tartışmaları da noktalarak soruna açıklık getirmiştir (Supreme Court Decision 2014). Bu karar aynı zamanda Türkiye açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Erbil ve Bağdat arasındaki tartışmalara katılmayan Türkiye'nin Irak'ın içişlerine karışması gibi suçlamalarla karşı karşıya kalacağı dikkate alınır, bu karar bu yöndeki tartışmaları ortadan kaldırmakta ve petrolün Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara taşınması konusunda bir meşruiyeti de beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu karar, Türkiye ile IKBY arasında yapılabilecek diğer ticari konularda da anlaşma yapma zeminini hazırlamaktadır.

2014'te Maliki Hükümetinin yerine gelen Irak başbakanı Haydar El İbadi'nin gerek Türkiye konusunda gerekse IKBY konusunda Maliki'den farklı politikalar izlemesi ve Maliki döneminde gergin olan ilişkileri yumuşatarak Türkiye'ye yaklaşması, Türkiye, IKBY ve Irak ilişkilerinde rahatlamaya yol açmıştır. Irak Dış İşleri Bakanı İbrahim Caferi'nin Ankara ziyareti de yeni bir boyut kazandırmıştır. Caferi'nin bölgede güvenliğin sağlanması konusunda Türkiye'nin aktif desteğine ihtiyaç duyduklarını söylemesi (Duman 2014) bölgesel işbirliği yapılacağına önemli göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ardından başbakan Davutoğlu'nun Irak ziyareti, güvenlik sorunu, terör ve enerji kaynaklarının paylaşımı üzere önemli konularda IKBY, merkezi hükümet ve Türkiye arasında işbirliğinin tesis edilmesini ve bozulan ilişkilerin yeniden düzenlenmesini (Çetin, 2014) beraberinde getirmiştir. Bu ziyaretler kısa zaman içinde sonuç vermiştir. Nitekim Irak Ekonomi Bakanı Hoşyar Zebari'nin günde 300 bin varil petrolün Kerkük'ten ve 250 bin varil petrolün IKBY'nin kontrolündeki yerlerden Türkiye üzerinden ihraç edilmesi konusunda anlaşma sağlandığının ve IŞİD ile mücadele konusunda IKBY ile ortak mücadele kararının alındığının açıklaması (Birgün Gazetesi, 2014), Maliki

dönemindeki sorunların aşılması açısından önemlidir. Bu anlaşmadan sonra Kürt petrolünün Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara satışının engellenmesi için Irak'ın daha önce uluslararası mahkemelerde açtığı davalardan vazgeçeceği ihtimalinin (Sabah Gazetesi, 2014b) gerçekleşmesi, petrol satışından kaynaklanan sorunların çözümünü sağlayacağı gibi Türkiye'ye bu yönden yansıyan sorunların giderilmesine de yol açacaktır. IKBY ile Bağdat hükümeti'nin yakınlaşması, kuşkusuz terör ve şiddet uygulayan IŞİD örgütünün 2014 yılında Irak'ın önemli kısmını ele geçirerek hem IKBY hem de Bağdat hükümetine karşı savaşmasının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Aralarında sorun olsa da IKBY ve merkezi hükümetin ortak düşman IŞİD'e karşı yakınlaşarak işbirliği yapmaları kaçınılmaz olmuştur.

Enerji bakanı Taner Yıldız'a TBMM'de 18 Şubat 2013 tarihinde yöneltilen soru önergesinde IKBY ile enerji antlaşmalarının yapılıp yapılmadığı konusunda ve bu antlaşmaların hukuki dayanağı hakkında soru sorulmuştur. Verilen cevapta; Türkiye'nin her geçen gün ekonomik açıdan büyüdüğü, bu bağlamda enerji ihtiyacı ve enerji tüketiminin gittikçe arttığına değinilerek, Irak'ın önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olduğunu, IKBY'nin 45 milyar varil petrol ile 3-6 trilyon metreküp doğal rezervinin olduğunu tahmin edildiği, bu kaynakların işletilmesi için küresel enerji oyuncularının harekete geçtiğini, 20 farklı ülkeden büyük enerji şirketlerinin bölgede faaliyet yürüttüğünü, dünya enerji devlerinin yoğun ilgi gösterdiği bölgeye Türkiye'nin kayıtsız kalmaması gerektiğini, bu nedenle uluslararası hukuk ve Irak iç hukuku çerçevesinde enerji diplomasisinin yürütüldüğünü, IKBY ile ticari sözleşme yapılmasının önünde hukuki bir engel bulunmadığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin Irak'ın içişlerine kesinlikle karışmadığını, Irak'ın anayasal düzenine ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu belirten Yıldız, merkezi hükümet ile IKBY arasındaki tartışmalarla ilgilerinin olmadığını, Irak'ın iç tartışmaları olduğunu, IKBY ile kamu ve özel kuruluşlar arasındaki anlaşmaların ticari sözleşmeler niteliğinde olduğunu, bu sözleşmelerin özel hukuk hükümlerine tabi olduğunu ve antlaşma olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir. Yıldız ayrıca Irak'ın idari bir parçası olarak IKBY'nin Irak anayasasının çizdiği çerçevede özerk yetkilere sahip olduğunu, diğer tüm egemen devletlerin uluslararası hukuk ve Irak anayasası bağlamında IKBY ile kurdukları ilişkinin benzerinin bakanlıkları ile IKBY arasında da yapıldığını ifade etmiştir (T.C. Enerji Bakanlığı, 2013). Uluslararası hukukta devletler ile uluslararası örgütlerin kendi aralarında yaptıkları irade uyuşmasıyla ilgili belgelerin uluslararası antlaşma olduğu, devletlerin kamu ve özel kuruluşlarının yaptıkları sözleşmelerin uluslararası antlaşma niteliğinde olmadığı, iki egemen devlet arasında yapılırsa bile özel hukuk ticaret sözleşmelerinin antlaşma sayılmadığı, ayrıca devletten ayrı ulusal kamu

tüzel kişilerin iki değişik devlet kamu kuruluşları arasında yapılan sözleşmelerin de uluslararası antlaşma niteliğinde olmadığı (Pazarıcı, 2007: 43-44) dikkate alınırsa İKBY ile yapılan sözleşmelerin uluslararası antlaşma niteliğinde olmadığı için bunların anayasamızın 90. maddesi uyarında meclis veya bakanlar kurulu tarafından onaylanmalarının gerekli olmadığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla İKBY ile petrol ve benzeri ürünlerin ticaretiyle ilgili yapılan sözleşmelerin hem uluslararası hukuk hem de iç hukukumuz açısından da sorun oluşturmadığını düşünmek mümkündür.

Sonuç

Türkiye ile İKBY arasındaki ilişkiler, geleneksel devlet merkezli anlayışı aşarak içine ticari, ekonomik, kültürel vb. unsurları da katarak özel ve kamusal tüzel kişi ve kuruluşlarının etkin olduğu ve beraberinde devletin geleneksel resmi politikalarında değişikliği getirdiği çok düzeyli etkileşim sağladığı ilişkilere dönüşmüştür. Keohane ve Nye'nin ifade ettiği gibi aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin olduğu devletlerin aynı askeri ve ekonomik güce sahip olmalarının gerekmediğini, bu ilişkilerin karmaşık olduğunu, aralarında bir hiyerarşinin olmadığını, dış politika ile iç politika konularının birbirini etkilediğini, devletlerin sert askeri güçleriyle elde edemediklerini yumuşak güçleri ile elde ettiklerini dikkate alırsak, kuzey Irak olarak niteliği bölgeyi güvenlik sorunu açısından değerlendiren, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını hedefleyen Türkiye, son yıllarda politika değişikliğine yönelmiş, İKBY ile ilişkilerini güvenlik çerçevesinden çıkarıp, ekonomik ve siyasal bir çerçeveye oturtmuştur. Bu politika değişikliği ile Türkiye'nin yumuşak gücü öne çıkmış ve İKBY ile gittikçe artan ekonomik, siyasal ve ticari ilişkileri içeren bir sürecin içine girmiştir. Irak'ın diğer bölgelerine göre batı dünyasına daha yakın duran İKBY'nin batı sistemi içinde yer alan Türkiye ile daha fazla ilişki içine girmesi, bölgedeki çatışmaları gidererek barışın tesisine öncülük edeceği gibi potansiyel sorunların çözülmesine de yol açacaktır. İKBY'nin içinde bulunduğu bölge ve şartlar dikkate alınırsa Türkiye, İKBY için dünyaya açılan nefes borusu niteliğindedir. Enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olan Türkiye'nin yanı başında enerji kaynağı deposu niteliğindeki İKBY'ye kayıtsız olmasının ve bu bölgeye eski geleneksel güvenlikçi devlet merkezci politikalarla yaklaşmasının ne kendisine ne de bölgeye bir yarar getirebilir. Ayrıca iç ve dış politikanın birbirinden bağımsız olmadığı dikkate alınırsa, güvenlikçi politikalar dışarıdaki sorunları daha fazla çözümsüz bıraktığı gibi içerdeki sorunların çözümünü de zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik ve teknolojik kapasiteyle yumuşak gücünü kullanarak eskiye göre önemli oranda İKBY üzerinde etki sahibi olabilme yolundadır. Türkiye üzerinden petrolün dünya pazarlarına ulaştırılması, Türk özel ve kamusal

kişi ve kuruluşların gittikçe artan yatırımları, Türkiye’yi IKBY için vazgeçilmez kıldığı gibi önemli ekonomik ve siyasi ortak haline de getirmiştir.

IKBY’nin içinde bulunduğu federal Irak devletinin merkezi hükümetinin IKBY’nin kendi bölgesinde yabancı petrol şirketleriyle sözleşmeler yaparak Türkiye üzerinden petrol ihraç etmesine karşı çıkması, Türkiye’yi doğrudan etkilememekle beraber Türk özel ve kamu kuruluşlarının IKBY’deki faaliyetlerini etkilemektedir. Türkiye, IKBY ile merkezi hükümet arasındaki hukuksal ve siyasi tartışmalara müdahil olmayarak sorunun kendi aralarında çözülmesini istemektedir. Irak federal yüksek mahkemesinin IKBY tezlerine yakın karar vermesi, hem içerde IKBY’nin elini güçlendirmiş hem de Türkiye ile daha rahat ticaret yapmasının imkanını sağlamıştır. Ayrıca 2014’te iktidara gelen yeni Irak hükümetinin IKBY ile sorunlarını çözerek petrol ihracatı konusunda anlaşma sağlaması, bu konudaki sorunların giderilmesinde önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Uluslararası hukuk ve iç hukuk açısından sorun teşkil etmeyen Türkiye’nin IKBY ile ilişkileri, sadece belirli bir çerçevede olmayıp çok boyutlu bir seyir izlemektedir. Kamusal ve özel kuruluşların IKBY’de yoğun faaliyetleri ve yatırımları ile IKBY ekonomisine sağladığı katkılar ile gerek boru hatlarıyla gerekse tankerlerle petrolün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması ve bu konularda Türkiye’nin kilit rol oynaması, hem IKBY’yi Türkiye ile bütünleşme sürecine sokmakta hem de Türkiye’nin siyasi ve ekonomik anlamda içte ve dışta etkin rol oynamasına zemin hazırlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, Sinem Akgül (2004), “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), ss. 1-32.
- Anadolu Ajansı, (2014), Kuzey Irak’tan Türkiye’ye 7-8 milyon varillik sevkiyat, 19 Ağustos 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/s/375048--kuzey-iraktan-turkiyeye-7-8-milyon-varillik-sevkiyat> (E.T: 19.08.2014)
- Aras, Bülent (2009), “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: peace-building in the periphery”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, volume 11, number 1, (March 2009), ss. 29-41.
- Arı, Tayyar (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Baskı, MKM yayınları, Bursa.
- Ayhan, Veysel; Barzani, Aziz ve Demir, Hakan (2013), “Enerji Siyaseti, Türkiye Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satış ve Bağdat’ın Pozisyonu”, IMPR, Kasım 2013, ss.1-31. (www.impr.org.tr) (E.T: 20.06.2014).

- Balcı, Ali (2013), “Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Politikası”, *Türk Dış Politikası Yıllığı, 2012*, Seta yayınları, Ankara, ss. 119-135.
- Bartu, Peter (2010), “Wrestling with the Integrity of a Nation: The Disputed Internal Boundaries in Iraq”, *International Affairs*, volume 86, issue 6, November 2010, ss. 1329-1343.
- Ben Holland (2012), “Are Kurdistan’s Oil Contracts Constitutional?” Energy in the Middle East, s. 28-29. www.petroleum-economist.com (E.T: 29.07.2014).
- Birgün Gazetesi (2014), Irak Kürdistanı ile Bağdat Yönetimi Arasında Petrol Anlaşması, <http://www.birgun.net/news/view/irak-kurdistan-ile-bagdat-yonetimi-arasinda-petrol-anlasmasi/9654> 02.12.2014, (E.T: 07.12.2014)
- Bloomberg (2013), Turkey Said to Sign Oil Deal With Kurds, Defying Baghdad, Apr 17, 2013, <http://www.bloomberg.com/news/2013-04-17/turkey-said-to-sign-oil-deal-with-kurds-defying-baghdad.html> (E.T: 18.08.2014)
- Charountaki, Marianna (2012), “Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government”, *Perceptions*, (Winter 2012), Volume XVII, Number 4, ss. 185-208.
- CNN TÜRK (2013), Diyarbakır’da tarihi gün, 16 Kasım 2013, <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/11/16/diyarbakirda-tarihi-gun/731179.0/index.html> (E.T: 31.07.2014).
- CNNTÜRK (2014), Maliki’nin erbili Tehdidi İşe Yaramadı, 16.01.2014, <http://www.cnnturk.com/ekonomi/dunya/malikin-erbile-tehdidi-ise-yaramadi-kurtler-yuzde-17den-vazgecmeye-hazir> (E.T: 17.08.2014).
- Çandar, Cengiz (2011), “Dağdan İnış – PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu’nun Şiddetten Arındırılması Raporu”, TESEV yayınları, İstanbul.
- Çetiner Çetin (2014), “Davutoğlu’nun Bağdat ve Erbil Ziyaretleri”, 20.11.2014, <http://www.impr.org.tr/davutoglundun-bagdat-ve-erbil-ziyaretleri/> (E.T: 07.12.2014)
- Davutoğlu, Ahmet (2012), “Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring”, Tepav, Third Edition, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/bakanmakale_tepav.pdf (E.T: 14.08.2014).
- Davutoğlu, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Demir, Vedat (2012), *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*, Beta yayınları, İstanbul, 2012.
- Dündar, Can (2007), “Türkiye Kürt Devleti ile Yaşamayı Öğrenmeli” 11 Ocak 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/11/yazar/dundar.html> (E.T: 20.08.2014)
- Duman, Bilgay (2014), “Caferi’nin ziyareti sonrası Türkiye-Irak ilişkileri: Uzlaş ve işbirliğine doğru”, 08.11.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/caferinin-ziyareti-sonrasi-turkiye-irak-iliskileri-uzlasi-ve-isbirligine-dogru> (E.T: 07.12.2014)

- Ekonomi Haber (2014), Bakan Yıldız: Irak'tan Sevkiyat Durdu, 17 Temmuz 2014, <http://ekonomi.haber7.com/sectorler/haber/1181544-bakan-yildiz-iraktan-sevkiyat-durdu> (E.T 18.08.2014)
- Erhan, Çağrı (2010), *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*, İmaj yayınevi, Ankara.
- Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey (2007), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, çeviren: H. Ahsen Utku, Gökkuş yayınları, İstanbul.
- Gunter, Michael M. (2008), "Permanent and New Realities Facing the Kurdistan Regional Government: Options and Prospects", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 28:2, 10 October 2008, ss. 237-249.
- Gürkaynak, Muharrem ve Yalçınır, Serhan (2009), "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), ss. 73-92.
- Heywood, Andrew (2013), *Küresel Siyaset*, çevirenler: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013.
- Hürriyet (2011), Ebil'e tarihi ziyaret, 30 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/17408023.asp> (E.T: 31.07.2014).
- İrak Anayasası (2005), Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20101224_irakanay-asasi.pdf (E.T: 14.04.2014),
- İnan, Aybüke (2013), "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri (1973-2011)", *Ortağu Analiz*, (Ağustos 2013), cilt 5, sayı 56, ss. 68-85.
- Keohane, Robert O. and Nye, Jr Joseph S (1998), "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, (September/October 1998), vol .77, no. 5, ss. 81-94.
- Keohane, Robert O. and Nye, Jr Joseph S. (2012), *Power and Interdependence*, fourth edition, Longman, Pearson, Glenview Illinois.
- Keohane Robert O. and Joseph S. Nye (2001), *Power and Interdependence*, third edition, Longman, Newyork.
- KRG (2014), Prime Minister Barzani addresses Kurdistan Parliament 29 may 2014, <http://www.krg.org/a/d.aspx?l=12&a=51638> (E.T: 18.08.2014)
- Lindenstrauss, Gallia and Aksoy, Furkan (2012), "Turkey and Northern Iraq: Tightening Relations in a Volatile Environment", *Strategic Assessment*, Volume 15, No. 3, October 2012, ss. 49-58.
- Milliyet (2012), Bağdat Onaylamadan Petrol Anlaşmasını Yapmayın, <http://www.milliyet.com.tr/bagdat-onaylamadan-petrol-anlasmasi-yapmayin/dunya/dunyadetay/13.12.2012/1641021/default.htm> (E.T: 18.08.2014)
- Natali, Denis (2013), "İraklı Kürtlerin Türkiye'ye Boru Hattı Ne Kadar Bağımsız?", 4 Kasım 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/11/iraqi-kurdish-pipeline-turkey-oil-policy-export.html> (E.T:14.08.2014)

- Ntvmsnbc (2012), 'Kürtlerin petrol anlaşması savaş çıkarır', 20.06.2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25359923/> (E.T: 17.08.2014)
- Nye, Joseph S. (2005), *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, Çeviren: Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, Ankara.
- Oran, Baskın (2002), “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”, *Türk Dış Politikası*, cilt II, 1980-2001, Editör: Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul, ss. 268-268.
- Park, Bill (2014), “Turkey-Kurdish Regional Government Relations After The U.S. Withdrawal From Iraq: Putting The Kurds On The Map?”, U. S. War Colleg, Strategic Studies Institute March 2014, ss. 1-91.
- Pazarıcı, Hüseyin (2007), *Uluslararası Hukuk*, 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Refworld (2004), “Iraq: Law of 2004 of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period”, 8 March 2004, <http://www.refworld.org/docid/45263d612.html>, (E.T:17.08.2014).
- Sabah Gazetesi (2014a), Türkiye ile Petrol anlaşmamız 50 Yıllık, 4 Haziran 2014, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2014/06/04/turkiyeyle-petrol-anlasmamiz-50-yillik> (E.T: 18.08.2014)
- Sabah Gazetesi (2014b), Bu anlaşma Türkiye’yi uçurur, 3 Aralık 2014, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/12/03/bu-anlasma-turkiyeyi-ucurur>, (E.T: 7.12.2014)
- Sandıklı, Atilla ve Kaya, Erdem (2014), “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış” BILGESAM http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-201404079sandikli_kaya.pdf, ss.133-161, (E.T: 13.08.2014).
- Supreme Court Decision (2014). http://mnr.krg.org/images/pdfs/Supreme_Court_Decision_Iraq_June_2014.pdf (E.T: 16.08.2014).
- T. C. Enerji Bakanlığı (2013), yazılı Soru Önergesine 19 mart 2013 tarih ve 17261 sayılı cevabı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-17261c.pdf> (E.T: 19.08.2014).
- Uzgel, İlhan- 1 (2002), “ABD ve NATO ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, cilt II, 1980-2001, 4.baskı, Editör: Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul, ss. 243-325.
- Uzgel, İlhan -2 (2013) “ABD ve NATO ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, cilt III, 2001-2012, Editör: Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul, ss. 249-336.
- Zengin, Gürkan (2010), *Hoca, Türk Dış Politikası’nda “Davutoğlu Etkisi”*, İnkılap yayınları, İstanbul.